

مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران بر اساس موازین حقوق بین‌الملل بشر؛ حذف یا ابقاء

محمدعلی صلح‌چی *

شهریار نصیری **

شناسه دیجیتال اسناد (DOI): 10.22066/CILAMAG.2018.31887

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۶/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۴/۱۱

چکیده

نظام حقوقی ایران همانند بعضی کشورهای دیگر، در خصوص برخی جرایم مواد مخدر، مجازات اعدام را پیش‌بینی کرده است. از طرف دیگر، کشورهای بسیاری یا به‌کلی این مجازات را لغو کرده یا در مورد جرایم مواد مخدر اعمال نمی‌کنند. سؤال اصلی مقاله این است که آیا سیاست کیفری ایران در این رابطه بر اساس موازین حقوق بین‌الملل بشر است یا خیر؟ در نهایت، مطالعات این نتیجه را در پی دارد که مقررات حقوق بین‌الملل بشر با محوریت میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، مجازات اعدام را جز در موارد بسیار استثنایی، در خصوص «شدیدترین جرایم» و با جمع شرایطی خاص نمی‌پذیرد. در خصوص جرایم مواد مخدر نیز تحقیقات نشان داد که این دسته از جرایم در زمره جرایم شدید و مهم قرار نمی‌گیرند و در نتیجه، مجازات اعدام در مورد آن‌ها قابل اعمال نیست. بر این اساس، ضرورت حذف مجازات اعدام از نظام حقوقی ایران، منطبق با تعهدات بین‌المللی و حقوق بشری این دولت خواهد بود. همچنین این امر در انطباق بیشتر با مبانی فقهی قانونگذاری و مبانی قانون اساسی به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی

جرایم مواد مخدر، مجازات اعدام، حقوق بین‌الملل بشر، حذف اعدام، حق حیات، مواد مخدر

* solhchi@yahoo.com

* نویسنده مسئول، دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی

shahriarnasiri.46@gmail.com

** دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبایی

مقدمه

مجازات اعدام به‌رغم موافقان و مخالفان بسیار با دیدگاه‌های شدیداً متعارض^۱، همواره در بسیاری از کشورها وجود داشته است. اعمال مجازات اعدام معمولاً برای جرایم مهم و عمده پیش‌بینی می‌شد و از جمله مواردی که می‌تواند در ردیف این‌گونه جرایم قرار گیرد، جرایم مواد مخدر است. به‌رغم اینکه جنبشی در جهت لغو مجازات اعدام، بخصوص پس از گسترش اسناد حقوق بشری بین‌المللی در سطح جهان پدید آمده است، همچنان برخی از کشورها، یکی از اشکال کیفر مجرمان را اعدام قرار داده‌اند.

در سال ۱۹۸۵، مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر در ۲۲ کشور اجرا می‌شد. ده سال بعد، در سال ۱۹۹۵، این تعداد به ۲۶ کشور رسید و در پایان سال ۲۰۰۰ دست‌کم ۳۴ کشور قوانینی تصویب کرده بودند که برای جرایم مواد مخدر، مجازات اعدام مقرر می‌کرد.^۲ این آمار تا پایان سال ۲۰۱۶ نیز حدود ۳۲ کشور می‌شود.^۳ اکثریت این کشورها در خاورمیانه، آفریقای شمالی و منطقه آسیا و اقیانوسیه هستند.

در ایران با توجه به مقررات جرایم مواد مخدر می‌توان گفت متولی و مرجع اصلی سیاست‌گذاری در این حوزه، مجمع تشخیص مصلحت نظام است. سیاست جنایی تقنینی فعلی در مورد جرایم مواد مخدر - به‌استثنای پدیده اعتیاد - عمدتاً مبتنی بر شدت مجازات‌ها نظیر اعدام، حبس ابد و دادرسی افتراقی غیرعادلانه بوده است. قانونگذار، خواسته یا ناخواسته، با وضع مجازات‌های سنگین و شدید، سیاست جنایی تسامح صفر^۴ یا بدون تسامح را در پیش گرفته است، ولی نتایج نشان می‌دهد که اهداف مورد انتظار حاصل نشده است.^۵

باوجود این، دیده می‌شود که هرچند در کشورهای متعددی همچنان در خصوص جرایم مواد مخدر، اعدام اجرا می‌شود، و ایران نیز از جمله کشورهایی بوده است که این مجازات در قوانین آن برای جرایم مواد مخدر پیش‌بینی شده است، از سال‌ها پیش درباره ضرورت بازبینی صدور احکام اعدام در نظام قضایی و به‌ویژه در جرایم مرتبط با مواد مخدر، مباحثی مطرح شده است و سیاست تقنینی و قضایی به سمتی در حرکت بوده است که از شدت و میزان این مجازات‌ها

۱. جهت ملاحظه مباحثات موافق و مخالف درباره مجازات اعدام، ن.ک:

طارمی، محمدحسین؛ «کاوشی نو در مجازات اعدام»، معرفت، سال یازدهم، شماره ۱۱۸، مهر ۱۳۸۶، صص ۱۵۶-۱۳۹.

۲. Lines, Rick, *The Death Penalty for Drug Offences: A Violation of International Human Rights Law*, International Harm Reduction Association, London, 2007, p. 8.

۳. Report: "Death Penalty for Drug Offences Global Overview 2012: Tipping the Scales for Abolition". 27 November 2012. *Harm Reduction International*; "Which Countries Have the Death Penalty for Drug Smuggling?", April 29, 2015. *The Economist*.

۴. Zero Tolerance

۵. اکبری، عباسعلی؛ «بررسی و نقد سیاست جنایی حاکم بر جرایم مواد مخدر در ایران با تأکید بر اصلاحیه سال ۱۳۸۹ قانون مبارزه با مواد مخدر»، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال پنجم، شماره ۲، پاییز - زمستان ۱۳۹۳، صص ۱۰-۱۰.

بکاهد.^۶ اما آنچه در حال حاضر وجود دارد، شناسایی مجازات اعدام برای برخی جرایم مواد مخدر، هم در سطح تقنینی، هم در سطح قضایی (رویکرد قضات) و هم در سطح اجرایی (اجرای احکام صادره) است که مبنای شکل‌گیری این تحقیق بوده و این سؤال اساسی را شکل داده است که آیا وجود مجازات اعدام در نظام حقوقی ایران، منطبق بر موازین بین‌المللی حقوق بشر هست یا خیر.

۱. مروری بر قواعد حقوقی ایران در خصوص مبارزه با مواد مخدر

۱-۱. مبانی تقنینی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر

قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۶۷)، قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن، مصوب ۱۳۷۶ و اصلاحات مورخ ۸۹/۵/۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام،^۷ مبانی قانونی نظام حقوقی ایران در جهت مقابله با معضل و جرایم ناشی از مواد مخدر است.

این قانون در مواردی مجازات اعدام را مقرر کرده است. مثلاً ماده ۲ قانون مزبور، ابتدا بیان می‌دارد که «هر کس مبادرت به کشت خشخاش یا کوکا کند و یا برای تولید مواد مخدر یا روان‌گردان‌های صنعتی غیردارویی به کشت شاهدانه پردازد، علاوه بر امحای کشت، برحسب میزان کشت به شرح زیر مجازات خواهد شد:

...

۴ - بار چهارم، اعدام».

ماده ۴ این قانون نیز اشعار می‌دارد: «هر کس بنگ، چرس، گراس، تریاک، شیره، سوخته، تفاله تریاک و یا دیگر مواد مخدر یا روان‌گردان‌های صنعتی غیردارویی که فهرست آن‌ها به تصویب مجلس شورای اسلامی می‌رسد را به هر نحوی به کشور وارد و یا به هر طریقی صادر یا ارسال نماید یا مبادرت به تولید، ساخت، توزیع یا فروش کند یا در معرض فروش قرار دهد با رعایت تناسب و با توجه به مقدار مواد مذکور به مجازات‌های زیر محکوم می‌شود:

...

۴ - بیش از پنج کیلوگرم، اعدام و مصادره اموال ناشی از همان جرم.

تبصره - هرگاه محرز شود مرتکبین جرایم موضوع بند ۴ این ماده برای بار اول مرتکب این جرم شده و موفق به توزیع یا فروش آن‌ها هم نشده و مواد، بیست کیلو یا کمتر باشد، دادگاه با جمع شروط مذکور، آن‌ها را به حبس ابد و هفتادوچهار ضربه شلاق و مصادره اموال ناشی از همان جرم محکوم می‌نماید. در اوزان بالای بیست کیلوگرم، مرتکبین تحت هر شرایطی اعدام

۶. مدنی، سعید؛ «مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر»، چشم‌انداز ایران، شماره ۱۰۰، آبان - آذر ۱۳۹۵، صص ۱۶۲-۱۶۰.

۷. روزنامه رسمی، ۲۸ آذر ۱۳۸۹، شماره ۱۹۱۶۶.

می‌شوند».

در رابطه با خرید و نگهداری مواد مخدر نیز ماده ۵ این‌گونه مقرر داشته است: «هر کس تریاک و دیگر مواد مذکور در ماده ۴ را خرید، نگهداری، مخفی یا حمل کند، با رعایت تناسب و با توجه به مقدار مواد و تبصره ذیل همین ماده به مجازات‌های زیر محکوم می‌شود:

...

۴- بیش از پنج کیلوگرم تا بیست کیلوگرم، شصت تا دویست میلیون ریال جریمه نقدی و پنجاه تا هفتادوچهار ضربه شلاق و پنج تا ده سال حبس و در صورت تکرار برای بار دوم، علاوه بر مجازات‌های مذکور، به‌جای جریمه، مصادره اموال ناشی از همان جرم، و برای بار سوم، اعدام و مصادره اموال ناشی از همان جرم؛

۵- بیش از بیست کیلوگرم تا یک‌صد کیلوگرم، علاوه بر مجازات مقرر در بند ۴ به‌ازای هر کیلوگرم، دو میلیون ریال به مجازات جزای نقدی مرتکب اضافه می‌گردد و در صورت تکرار، اعدام و مصادره اموال ناشی از همان جرم؛

۶- بیش از یک‌صد کیلوگرم، علاوه بر مجازات جریمه نقدی و شلاق مقرر در بندهای ۴ و ۵ حبس ابد و در صورت تکرار، اعدام و مصادره اموال ناشی از همان جرم».

مجازات در خصوص مواد مخدری چون «هروئین، مرفین، کوکائین و دیگر مشتقات شیمیایی مرفین و کوکائین و یا لیزرژیک اسید دی اتیل آمید (ال.اس.دی)، متیلن دی اکسی مت آمفتامین (M.D.M.A یا اکستازی)، گاما هیدروکسی بوتیریک اسید (G.H.B)، فلونیتراپام، آمفتامین، مت آمفتامین (شیشه) یا دیگر مواد مخدر یا روان‌گردان‌های صنعتی غیردارویی که فهرست آن‌ها به تصویب مجلس شورای اسلامی می‌رسد»، به میزان بیش از سی گرم، در صورتی که مرتکب به هر نحوی این مواد را «وارد کشور کند و یا مبادرت به ساخت، تولید، توزیع، صدور، ارسال، خرید یا فروش نماید و یا در معرض فروش قرار دهد و یا نگهداری، مخفی یا حمل کند»، اعدام و مصادره اموال ناشی از همان جرم است.

علاوه بر موارد فوق‌الذکر، مجازات اعدام برای اقدام مسلحانه به قاچاق مواد مخدر یا روان‌گردان‌های صنعتی غیردارویی موضوع این قانون نیز مقرر شده است که طبق ماده ۱۱ قانون مزبور، این حکم در صورت مصلحت در ملاءعام اجرا می‌شود.

در نهایت، در این قانون دو مورد دیگر مجازات اعدام مقرر شده است: الف: نسبت به کسانی که برای ارتکاب هریک از جرایم موضوع این قانون، اشخاصی را اجیر کنند یا به خدمت گمارند و یا فعالیت آن‌ها را سازماندهی و یا مدیریت کنند و از فعالیت‌های مذکور، پشتیبانی مالی یا سرمایه‌گذاری نمایند و همچنین کسانی که سرکردگی و ریاست این باندها و شبکه‌ها را داشته باشند. (ماده ۱۸؛ ب) در خصوص کسانی که اطفال و نوجوانان کمتر از هجده سال تمام هجری

شمسی و افراد محجور عقلی را به هر نحو به مصرف یا به ارتکاب هریک از جرایم موضوع این قانون وادار کنند و یا دیگری را به هر طریق مجبور به مصرف مواد مخدر یا روان‌گردان نمایند و یا مواد مذکور را جبراً به وی تزریق و یا از طریق دیگری وارد بدن وی نمایند. (ماده ۳۵) مجازات اعدام مقرر در مورد این دو فقره، در صورتی است که مجازات قانونی آن عمل مجرمانه در شرایط عادی، حبس ابد باشد.

۲-۱. مبانی فقهی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر

از بررسی منابع فقهی و آثار نویسندگان حقوقی این نتیجه حاصل می‌شود که علی‌الاصول، در رابطه با مبانی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر بر اساس فقه امامیه، سه نظریه کلی وجود دارد: تعزیری بودن، حدی بودن و تأدیبی و بازدارنده بودن.

اول، تعزیری بودن جرایم مواد مخدر: شیخ مفید در خصوص استعمال مواد مخدر معتقد است: «کسی که دیگری را بنگ بخوراند یا در نوشیدن یا خوردن چیزی که او را مست کند، فریب دهد، بنا به دستور امام تعزیر می‌شود».^۸ قاضی ابن براج^۹ و شیخ طوسی^{۱۰} نیز نظریه‌هایی مشابه دارند. بنابراین طبق این نظر فقهای امامیه، جرایم مواد مخدر از جرایم تعزیری است که تعیین نوع و میزان مجازات تعزیری در صلاحیت امام است که طبق صلاحدید خود، مجازات متناسب با جرم را تعیین می‌کند. اما در فقه امامیه در جرایم مستلزم تعزیر، اعدام جایز نیست. بنابراین، اگر جرم مواد مخدر تحت عنوان جرایم تعزیری قرار گیرد، اعدام تعزیری در فقه امامیه وجود ندارد. در منابع فقهی و روایی، تعزیر شرعی منصوص به عنوان اعدام نیز وجود ندارد و هیچ‌گونه مبنا و مستند شرعی برای مجازات اعدام شرعی دیده نمی‌شود. آیت‌الله مکارم شیرازی نیز معتقد است که در مجازات تعزیری اعدام نیست و اعدام، مختص قصاص و بعضی از حدود است.^{۱۱} هدف از تعزیر، تنبیه، سرزنش و اصلاح مجرم است، نه معدوم کردن او.^{۱۲} بنابراین از آنجاکه مجازات اعدام به عنوان تعزیر در فقه امامیه وجود ندارد، این نظریه نمی‌تواند مبنایی برای اعمال مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر باشد.^{۱۳}

۸. شیخ مفید؛ المقنعه، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۴۱۰، ص ۸۰۵/۱.

۹. قاضی ابن براج؛ المهدب، مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین، قم، ۱۴۰۶، ص ۵۵۲/۱.

۱۰. شیخ طوسی؛ النهایه، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه، قم، ۱۴۱۲، ص ۷۲۱/۱.

۱۱. مکارم شیرازی، ناصر؛ تعزیر و گستره آن، انتشارات مدرسه امام علی بن ابی‌طالب (ع)، قم، ۱۴۲۵ هـ. ق، ص ۱۶۰/۱.

۱۲. حبیبی تبار، جواد و ضامن علی حبیبی؛ «مبانی فقهی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر»، مجله فقه، سال بیست و یکم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۳، صص ۸۹-۹۰.

۱۳. حبیب‌زاده، محمدجعفر و عادل علی‌پور؛ «منع مجازات اعدام تعزیری در فقه امامیه»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال پنجم، شماره ۹، پاییز و زمستان ۱۳۹۲، ص ۶۱.

دومین نظریه موجود، حدی بودن اعدام در جرایم مواد مخدر است، با این استدلال که جرایم مواد مخدر از مصادیق افساد فی‌الارض و از جرایم مستلزم حد است. شمول این عنوان، مشروط به این است که جرم ارتكابی دو عنصر دوام یا استمرار و سازمان‌یافتگی را داشته باشد که اگر این شرایط موجود نباشد، مصداق افساد فی‌الارض نخواهد بود.^{۱۴} اگر چنین شرایطی نباشد، حتی فقهایی که قائل به حدی بودن اعدام در آن خصوص هستند، معتقدند که مصرف جزئی مواد در صورتی که خاصیت مست‌کننده‌ای نداشته باشد و فقط موجب فساد و زوال عقل شود، از جرایم مستوجب تعزیر است. ولی در صورت تکرار و تحمل مجازات می‌توان حکم اعدام را صادر کرد.^{۱۵} با این عقیده نیز مخالفت شده است، از این جهت که افساد در زمین، تنها در محدوده خاص که منجر به قتل و تهدید حیات باشد، به‌تناسب آوردن آن در کنار محاربه، مجوز اعدام است و برخی فقها تصریح دارند که فساد به‌تنهایی مجوز قتل نیست.^{۱۶}

دیدگاه سوم این است که ماهیت اعدام در جرایم مواد مخدر، مجازات‌های حکومتی و مجازات بازدارنده باشد. در تعزیرات حکومتی می‌توان گفت حاکم اسلامی ید مبسوط دارد و هرگونه مجازاتی را که متناسب با جرم بداند وضع می‌کند. محدودیت «التعزیر دون الحد» نیز در تعزیرات حکومتی وجود ندارد و حاکم اسلامی حق دارد از باب امر به معروف و نهی از منکر، حتی برای مرتکبان منکر، مجازات اعدام تعیین کند.^{۱۷} همچنین می‌توان به‌عنوان حکم حکومتی و ادله ضرورت حفظ نظام اسلامی در جرایم مواد مخدر، قائل به مجازات اعدام شد.^{۱۸}

نظر به مراتب فوق باید اذعان داشت که چنانچه ماهیت جرم مواد مخدر از نوع تعزیری قلمداد شود، تحمیل مجازات اعدام برای آن مبنای شرعی نخواهد داشت، چرا که به نظر اکثریت قریب به اتفاق فقهای امامیه، در تعزیر اعدام وجود ندارد. نسبت به نظر دوم نیز مشخص است که در صورتی که جرم مواد مخدری نتواند در قالب جرم افساد فی‌الارض بگنجد، نمی‌توان برای آن مجازات اعدام فرض کرد. در نهایت، پذیرش دیدگاه سوم نیز در نظام حقوقی حاضر، دور از ذهن می‌نماید چرا که نظر به تشریح تعزیر برای اصلاح مجرم، عدم توان توجیه اعدام توسط ادله امر به معروف و نهی از منکر،^{۱۹} و نیز با توجه به رویکردی که ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ دارد که برخلاف ماده ۱۲ قانون مجازات سابق، هیچ ذکری از مجازات‌های

۱۴. حبیبی تبار و حبیبی؛ همان، صص ۹۰-۹۱.

۱۵. پیشین، ص ۹۴.

۱۶. ساریخانی، عادل و اسماعیل آقابابایی بنی؛ «واکوی مستندات فقهی اعدام تعزیری»، پژوهش حقوق کیفری، سال سوم، شماره ۸، پاییز ۱۳۹۳، ص ۲۸.

۱۷. حبیبی تبار و حبیبی؛ همان، ص ۹۵.

۱۸. پیشین، ص ۹۹.

۱۹. ساریخانی و آقابابایی بنی؛ همان، ص ۲۸.

بازدارنده در ردیف انواع مجازات‌ها به میان نیاورده است، بعید به نظر می‌رسد.^{۲۰} بنابراین دیده می‌شود که در مورد حدی یا تعزیری بودن مجازات اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر، اختلاف نظر وجود دارد. ظاهراً واضعان این مجازات به‌عنوان افساد فی‌الارض متوسل می‌شوند و احتمالاً بدین دلیل در درجه‌بندی مجازات‌ها در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، اعدام، جزء مجازات‌های تعزیری نیامده است، ولی با توجه به منصوص نبودن مجازات اعدام به‌عنوان حد در منابع شرعی و توصیف مجرمانه مستقل جرم افساد فی‌الارض در قانون مذکور، به نظر می‌رسد جز در موارد ارتکاب گسترده جرایم مواد مخدر با نتایج گسترده، نمی‌توان به ارتکاب جرایم مواد مخدر به‌صورت موردی، وصف افساد فی‌الارض داد. لذا به نظر می‌رسد که مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر، به‌رغم ایرادات موجود، ویژگی تعزیری حکومتی داشته باشد.^{۲۱}

۲. اقدامات سازمان ملل متحد و مقوله مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر

از سال ۱۹۱۲ تا کنون ۱۳ سند بین‌المللی در خصوص مواد مخدر صادر شده است. اما چارچوب نوین حقوقی حاکم بر کنترل مواد مخدر تحت لوای سازمان ملل، شامل سه کنوانسیون اصلی می‌شود.^{۲۲} سازمان ملل متحد توانسته است سه کنوانسیون در خصوص کنترل جرایم مواد مخدر منعقد کند که عبارت‌اند از: کنوانسیون ۱۹۶۱ راجع به مواد مخدر و پروتکل ۱۹۷۲ اصلاحی الحاقی به آن،^{۲۳} کنوانسیون داروهای روان‌گردان مورخ ۱۹۷۱،^{۲۴} کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با قاچاق غیرقانونی مواد مخدر و داروهای روان‌گردان ۱۹۸۸.^{۲۵} هرکدام از کنوانسیون‌های کنترل مواد مخدر به‌صورت متقابل از یکدیگر پشتیبانی می‌کنند و هیچ‌یک از آن‌ها به‌تنهایی نمی‌تواند سندی کامل تلقی شود.^{۲۶} هر یک جوانب خاصی از نظام کنترل و نظارت بر جرایم مواد مخدر را

۲۰. از طرف دیگر، قاعده «التعزیر بما یراه الحاکم» که برخی فقهای امامیه با استناد به آن معتقدند که حاکم در اعمال مجازات‌ها کاملاً مختار است، توسط قواعد و روایات چون «التعزیر دون الحد»، اصل حرمت جان و مال و حیثیت انسان در شریعت اسلامی و عدم جواز تعدی به این حقوق و اخبار و احادیث بسیاری که فقها در مورد عدم تعدی و تجاوز در اجرای عقوبات اسلامی بیان نموده‌اند تخصیص خورده است. حبیب‌زاده و علی‌پور؛ همان، ص ۶۲.

۲۱. اکبری؛ همان، ص ۱۵.

22. Boiteux, Luciana and Others, "Human Rights and Drug Conventions: Searching for Humanitarian Reason in Drug Laws", in B.C. Labate and C. Cavnar (eds.), *Prohibition, Religious Freedom, and Human Rights: Regulating Traditional Drug Use*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2014, p. 2.

23. Convention on Narcotic Drugs of 1961 as amended by the 1972 Protocol.

24. The Convention on Psychotropic Substances of 1971.

25. The United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances of 1988.

26. The Report of the International Narcotics Control Board, Effectiveness of the International Drug Control Treaties, 1994 (E/INCB/1994/1), para. 109.

مدنظر دارند و در واقع مکمل یکدیگر هستند.

نقش کنوانسیون‌های کنترل مواد مخدر ملل متحد در مبارزه با سوءاستفاده از مواد مخدر و قاچاق آن بسیار تعیین‌کننده بوده است. این کنوانسیون‌ها میانی قانونی ملل متحد در زمینه کنترل مواد مخدر است و مبنایی برای تلاش‌های مشترک و چندجانبه حقوقی میان دولت‌هاست. این اسناد، برای اکثریت قریب به اتفاق دولت‌ها و نیز آن دسته از دولت‌هایی که تن به تعهدات این اسناد داده‌اند، تعهداتی به وجود می‌آورد.^{۲۷} لذا از حیث دامنه شمول و مصادیق شناسایی‌شده، بسیار تعیین‌کننده و تأثیرگذار بوده است.

کنوانسیون‌های کنترل مواد مخدر ملل متحد به مقوله مجازات‌ها پرداخته‌اند، اما بیشتر بر مجازات‌های سالب آزادی تکیه می‌کنند، نه سالب حیات.^{۲۸} کنوانسیون ۱۹۸۸ ملل متحد برای مقابله با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان به‌طور اساسی بر مقوله قاچاق مواد مخدر تکیه دارد. این کنوانسیون از مقبولیت بسیار بالایی برخوردار شده و تا کنون ۱۸۹ دولت، عضو آن هستند.^{۲۹} در این کنوانسیون، الفاظ شدیدالحنی نظیر «خطر وصف‌ناشدنی»،^{۳۰} «ریشه‌کن کردن قاچاق غیرقانونی»^{۳۱} و «امحاء تقاضاهای غیرقانونی»^{۳۲} برای مبارزه با پدیده مواد مخدر به کار برده شده است و همچنین، ماده ۲۴ آن، اعضا را مجاز دانسته که «اقدامات شدیدتری یا دقیق‌تری از آنچه در کنوانسیون مقرر شده اتخاذ کنند، چنانچه به زعم آنان این اقدامات برای پیشگیری و توقف قاچاق غیرقانونی لازم یا مطلوب باشد». این لحن کنوانسیون و عبارات مجوزگونه ماده ۲۴ باعث شده است که برخی دولت‌ها دست به اعمال مجازات اعدام بزنند و به‌طور کلی این مقررات را توجیه‌گر اعمال مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر بدانند.^{۳۳} به همین دلیل، و نظر به این حقیقت که کشورهای متعددی در خصوص جرایم مواد مخدر، مجازات اعدام دارند، این تصور در میان اندیشمندان به وجود آمده است که پس از انعقاد کنوانسیون ۱۹۸۸ ملل متحد، برای مقابله با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان، اعمال مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر، شیوع و رواج بیشتری پیدا کرد.^{۳۴} این تصور درست به نظر می‌رسد زیرا بررسی آماری نشان می‌دهد که از زمان انعقاد این کنوانسیون، بر شمار تعداد کشورهایایی که مجازات اعدام را برای جرایم مواد مخدر

27. *Ibid.*, para. 110.

28. Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, as amended by the 1972 Protocol Amending the Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, Art. 36; and Convention on Psychotropic Substances, Art. 22.

29. See: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-19&chapter=6&clang=_en
(بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۶)

30. A Danger of incalculable gravity (at preamble)

31. Eradication of illicit traffic (at preamble)

32. Elimination of illicit demand (Art. 14(1))

33. Boiteux, Luciana and Others, *op cit.*, p. 3.

34. *Ibid.*, p. 9.

اعمال می‌کنند، افزوده شد. دلیل این پدیده نیز آن طور که گفته شد، لحن و بیان خود کنوانسیون است. بخصوص ماده ۲۴ آن، به دولت‌ها اختیار داده تا مجازات‌هایی شدیدتر از آنچه در کنوانسیون آمده انتخاب کنند. این زبان نگارش، مبنایی برای اقدامات شدید برخی دولت‌ها قلمداد شده است. همان طور که در خصوص قانونگذاری ایران نیز گفته می‌شود: «اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر در پانزده بند در سال ۱۳۸۹ بر مبنای سیاست‌های کلی نظام، مصوب ۱۳۸۵ مجمع تشخیص مصلحت و همچنین متأثر از کنوانسیون‌های بین‌المللی بالاخص کنوانسیون ۱۹۸۸ سازمان ملل متحد صورت پذیرفته است»^{۳۵} و در نتیجه، سیاست جنایی فراگیر و کلان را در مقام مبارزه با جرایم مواد مخدر به کار گرفته است.^{۳۶}

اگر جدای از کنوانسیون‌ها به موضوع نگریسته شود، بخصوص با بررسی نهادهای حقوق بشری ملل متحد، وضعیت، روشن و غیرقابل بحث می‌شود چرا که این نهادها، شکی در غیرمجازبودن اعمال مجازات برای جرایم مواد مخدر باقی نگذاشته‌اند.

در کنار این کنوانسیون‌ها، سازمان ملل متحد در موقعیت‌های گوناگون، اقدام به صدور قطعنامه‌ها و گزارش‌هایی در این رابطه کرده است. سازمان ملل متحد و سازمان‌های تخصصی وابسته به آن نظیر یونسکو و سازمان بهداشت جهانی، مدت‌هاست در زمینه مبارزه با مواد مخدر به فعالیت و تلاش پرداخته‌اند.^{۳۷}

گزارشگران ویژه ملل متحد در خصوص مجازات اعدام و شکنجه، خوان مندرز^{۳۸} و کریستوف هینس^{۳۹} در ۷ اکتبر ۲۰۱۵ خطاب به دولت‌ها اعلام داشتند که «مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر، نقض حقوق بین‌الملل است و نوعی قتل غیرقانونی محسوب می‌شود». طبق گزارش آنان، احکام اعدام در زمینه مواد مخدر به بیش از ۱۰۰۰ مورد در سال در جهان می‌رسد.^{۴۰}

طبق این گزارش، حکم اعدام در مورد جرایم مواد مخدر به‌طور عمده در آن دسته نظام‌های کیفری که با اصول مسلّم حقوق بشر در تضاد آشکار هستند صادر شده است.^{۴۱} این گزارشگران

۳۵. اکبری؛ همان، ص ۱۰.

۳۶. پیشین، ص ۱۳.

۳۷. جهت ملاحظه فهرست اسناد این سازمان‌ها در خصوص پیشگیری و مبارزه با مواد مخدر، ن.ک: تارنمای رسمی سازمان ملل متحد به نشانی ذیل:

<https://www.unodc.org/unodc/en/drug-prevention-and-treatment/publications.html>

(بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۶)

38. Juan E. Méndez

39. Christof Heyns

40. Gerry, Felicity and Sherwill, Narelle, "Human Trafficking, Drug Trafficking, and the Death Penalty", *Indonesia Law Review*, vol. 6, Issue 3, 2016, p. 269.

41. Speaking ahead of the 13th World Day against the Death Penalty, observed on 10 October - See more at: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16581&LangID=E#sthash.zgVwguZt.dpuf>

(بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۷)

اظهار داشته‌اند که بیش از ۳۰ کشور در جهان هستند که در قوانین آن‌ها برای جرایم مواد مخدر مجازات اعدام در نظر گرفته شده است و از این میان، در کشورهایی نظیر اندونزی، چین، ایران، و عربستان سعودی، شمار اعدام‌ها چشمگیرتر است. هینر می‌افزاید که در نظام دادرسی کشورهایی که مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر مقرر شده است، دادرسی منصفانه وجود ندارد.^{۴۲} همچنین دیده‌بان حقوق بشر عنوان می‌دارد که در میان کشورهای آسیایی، اندونزی، مالزی، سنگاپور و تایلند، گزارش‌ها حاکی از آن است که میزان قابل توجهی از احکام اعدام، به محکومان جرایم مواد مخدر اختصاص دارد.^{۴۳}

دو گزارشگر ملل متحد در نهایت یادآور می‌شوند که مجازات اعدام، هیچ جایی در قرن بیست‌ویکم ندارد و این امر به‌طریق‌اولی در خصوص جرایم مربوط به مواد مخدر صادق است. آن‌ها در روز جهانی مجازات اعدام اظهار امیدواری می‌کنند که زمانی فرا برسد که نیاز نباشد روزی را به این نام‌گذاری کنند و زمانی برسد که تمام دولت‌ها این شکل از مجازات را کنار گذاشته باشند.^{۴۴}

۳. مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر از منظر حقوق بین‌الملل بشر

در نظام بین‌المللی حقوق بشر و در میان فعالان حقوق بشری، سال‌هاست که اقداماتی در مقابله با مجازات اعدام آغاز شده است و در واقع، جهت‌گیری اصلی این نظام، مخالفت با مجازات اعدام است.^{۴۵} این مخالفت تا حدی است که برخی از استادان معتقدند مخالفت با اعدام، قاعده عرفی در نظام بین‌المللی شده است.^{۴۶} دیده‌بان حقوق بشر نیز به‌طور کلی با مجازات اعدام در هر موردی مخالف است و دلیل مخالفت را حق حیات و حق ممنوعیت مجازات‌های ظالمانه، غیرانسانی و موهن بیان می‌کند.^{۴۷}

42. See: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16581&LangID=E>

(بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۷)

43. Human Rights Watch, End the Death Penalty for Drug-Related Offenses, June 22, 2009, available at: <https://www.hrw.org/news/2009/06/22/end-death-penalty-drug-related-offenses>

(بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۵)

44. Human Rights Office of High Commissioner, Using the Death Penalty to Fight Drug Crimes Violates International Law, UN Rights Experts Warn World Day against the Death Penalty – Saturday 10 October, a report available at: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16581&LangID=E#sthash.zgVwguZt.dpuf>

(بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۸)

45. اسلامی، رضا؛ آیا حقوق بشر؟ راهنمای هنجاری حقوق مدنی - سیاسی برای توانمندی و مطالبات جامعه مدنی، مجد، ۱۳۹۵، ص ۷۳.

46. پیشین، ص ۷۴.

47. Human Rights Watch, "End the Death Penalty for Drug-Related Offenses", June 22, 2009, available at: <https://www.hrw.org/news/2009/06/22/end-death-penalty-drug-related-offenses>

(بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۵)

مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران بر اساس موازین حقوق ... ❖ ۱۵۳

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^{۴۸} در بند ۲ ماده ۶ در خصوص حق حیات، چنین مقرر می‌دارد: «در کشورهایی که مجازات اعدام لغو نشده است، صدور حکم اعدام جایز نیست جز در مورد مهم‌ترین جنایات و در انطباق با قانون لازم‌الاجرا در زمان ارتکاب جنایت، که آن هم نباید با مقررات این میثاق و کنوانسیون راجع به منع و مجازات جنایت نسل‌کشی در تعارض باشد. اجرای این مجازات جایز نیست مگر به‌موجب حکم قطعی دادگاه صالح».

بنابراین به‌موجب میثاق حقوق مدنی و سیاسی، مجازات اعدام به‌طور مطلق ممنوع اعلام شده است و بیان این ماده نشان می‌دهد که رویکرد کشورهایی که در قوانین خود این مجازات را دارند مشروط به وجود یک شرط مورد تأیید میثاق است. شرایط مزبور از این قرار است:

(الف) مجازات اعدام، منحصر شود به «شدیدترین جنایات»^{۴۹}
(ب) محکومیت و اعمال مجازات در خصوص جنایات مهم، بر اساس قانون زمان ارتکاب عمل صورت گیرد؛^{۵۰}

(ج) قوانین مزبور، تعارضی با میثاق حاضر و کنوانسیون منع نسل‌کشی نداشته باشد؛

(د) حکم اعدام صادره، حکم قطعی صادره از دادگاه صالح باشد.

بنابراین، در صورتی که حکم اعدام، حاوی هر چهار شرط فوق‌الذکر باشد، از نظر میثاق قابل توجیه است و منع قانونی ندارد. این میثاق بدون اعمال هیچ حق شرطی به تصویب دولت ایران رسیده است و تمام مفاد آن برای این دولت الزام‌آور است.^{۵۱}

نکته حایز اهمیت دیگر، پروتکل اختیاری دوم الحاقی به میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در خصوص لغو مجازات اعدام است.^{۵۲} طبق ماده اول این پروتکل، «هیچ‌کس در قلمرو دول متعاقد این پروتکل اعدام نخواهد شد». بند ۲ آن ماده نیز مقرر می‌دارد: «هریک از دول عضو، هرگونه اقدام لازم برای لغو مجازات اعدام در محدوده صلاحیت خود مبذول خواهد داشت». در حال حاضر ۸۴ دولت جهان عضو این پروتکل هستند و ۲ دولت نیز آن را امضا

48. International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and Opened for Signature, Ratification and Accession by General Assembly Resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, Entry into Force 23 March 1976.

49. Most Serious Crimes

۵۰. به عقیده کمیته حقوق بشر، این شرط مستلزم این است که سازوکار رسیدگی و آیین دادرسی که در قوانین آمده، باید به‌گونه‌ای باشد که حقوقی از جمله حق بر دادرسی منصفانه نزد یک مرجع مستقل، اصل برائت، استانداردهای حداقل دفاع و حق بر بازبینی حکم توسط مرجعی بالاتر را رعایت کند. این حقوق باید در کنار حق بر درخواست عفو و تخفیف مجازات در نظر گرفته شود. (CCPR, General Comment No. 6, para. 7)

۵۱. اجازه الحاق دولت شاهنشاهی ایران به میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، مصوب ۱۳۵۴/۲/۱۷ مجلسین.

52. Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, Aiming at the Abolition of the Death Penalty, Adopted and Proclaimed by General Assembly Resolution 44/128 of 15 December 1989.

کرده‌اند. البته جمهوری اسلامی ایران و اکثریت قریب به اتفاق کشورهای آسیایی و آفریقایی طرف این پروتکل نیستند.^{۵۳}

در خصوص سنجش تطابق مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر با مقررات ماده ۶، دو شرط از شروط مذکور در ماده، نیاز به بررسی دقیق‌تر دارد: اول، شرط شدیدترین جرایم و دوم، شرط انطباق قانون با میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌کشی. ذیلاً به بررسی این دو شرط پرداخته می‌شود.

۳-۱. جرایم مواد مخدر و مفهوم «مهم‌ترین جنایات» مقرر در میثاق

آیا جرایم مواد مخدر، بخصوص قاچاق مواد مخدر که گاه در سطح وسیع انجام می‌شود و قطعاً آثار مخرب و زیان‌باری بر جوامع و سلامت عمومی بر جای خواهد گذاشت، منطبق بر مفهوم «مهم‌ترین جنایات» مقرر در بند ۲ ماده ۶ میثاق می‌شود؟ قطعاً در برخی موارد، جرایم مرتبط با مواد مخدر در سطوح گسترده و وسیعی صورت می‌گیرد، به گونه‌ای که می‌تواند کل موجودیت یک جامعه یا دولت را تحت‌الشعاع قرار دهد. بنابراین ممکن است برخی دولت‌ها مفهوم «مهم‌ترین جنایات» را در بعضی موارد بر جرایم مواد مخدر منطبق بدانند و مجازات اعدام را در خصوص آن اعمال کنند.

با وجود این، برای سنجش دقیق مفهوم عبارت مزبور باید دیدگاه کمیته حقوق بشر به‌عنوان نهاد ناظر بر تفسیر و اجرای میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی بررسی شود. این کمیته در دو تفسیر کلی شماره ۵۴^{۵۴} و شماره ۵۵^{۵۵} به تفسیر ماده ۶ و حق حیات پرداخته است.

نخستین نکته، یادآوری مطلق بودن حق حیات است که به‌موجب ماده ۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی در زمره حقوقی نیست که بتوان در شرایط استثنایی از آن عدول کرد یا به حال تعلیق درآورد. کمیته به‌عنوان اصل می‌پذیرد که باید هرگونه ابهام و تردید در این حق را با تفسیر موسّع حق حیات برطرف کرد.^{۵۶} یکی دیگر از مبانی حمایتی حق حیات این است که قوانین باید به نحوی تنظیم شوند که اکیداً بر شرایطی که به‌موجب آن، فردی را بتوان از حق خود محروم کرد، نظارت کرده و آن را محدود کند.^{۵۷} کمیته بیان می‌دارد که در جهت تحقق تعهد مندرج در بند ۲ ماده ۶، تمامی دول عضو متعهدند که بازبینی در قوانین کیفری خود را در جهت انطباق با این ماده در دستور کار قرار دهند و آن‌ها در هر حالتی متعهد به منحصرکردن اعمال مجازات اعدام،

53. See for more information: <http://indicators.ohchr.org/> (بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۸)

54. Human Rights Committee (CCPR), General Comment No. 6 - Article 6 (The right to life), 30 Apr. 1982.

55. Human Rights Committee (CCPR), General Comment No. 14 - The right to life (Art. 6), 01 Jan. 1985.

56. CCPR, General Comment No. 6, para. 1

57. *Ibid.*, para. 3.

به شدیدترین و مهم‌ترین جرایم هستند. به‌زعم کمیته، عبارت‌ها و روح این ماده به‌گونه‌ای است که هرچند فی‌نفسه لغو مجازات اعدام را الزامی نمی‌داند، به‌روشنی مطلوب‌بودن و مناسب‌بودن لغو مجازات اعدام را نشان می‌دهد.^{۵۸}

کمیته در رابطه با عبارت «مهم‌ترین یا شدیدترین جنایات» بیان می‌دارد که معتقد است اصطلاح «مهم‌ترین جنایات» باید به‌گونه‌ی مضیق خوانده شود که مجازات اعدام، اقدام کاملاً استثنایی تلقی شود.

وضعیت استثنایی اعدام و اختصاص آن به جنایات خیلی شدید، نه‌تنها به‌عنوان ماده‌ای از میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بلکه به‌عنوان بخشی از حقوق بین‌الملل بشر عام پذیرفته شده است. از این جهت است که برای درک مفهوم و معنی دقیق عبارت «شدیدترین جنایات» نمی‌توان به میثاق بسنده کرد و باید به اصول تفسیر و همچنین سازوکارهای حقوق بشری مؤخر و دیگر توسعه‌های پدیدآمده در این شاخه از حقوق روی آورد.^{۵۹} بر این اساس، برای تعیین اینکه یک جرم خاص، داخل در مفهوم شدیدترین جنایات قرار می‌گیرد یا خیر باید به تفسیر و اعمال حقوق بین‌الملل مربوطه پرداخت، و نه حقوق موضوعه کیفری یک دولت خاص.^{۶۰}

به‌زعم گزارشگر ویژه ملل متحد، توسعه مفهوم مهم‌ترین جنایات به جرایمی نظیر زنا،^{۶۱} ارتداد،^{۶۲} انحرافات جنسی،^{۶۳} همجنس‌گرایی،^{۶۴} جرایم اقتصادی،^{۶۵} روسپی‌گری^{۶۶} و نظایر این‌ها باعث می‌شود استانداردهای مرتبط حقوق بین‌الملل بی‌معنی شود.^{۶۷} نباید فراموش شود که بند ۲ ماده ۶ در جهت تکمیل مفاد مندرج در بند نخست آن ماده بیان شده است که مقرر می‌دارد: «هرکس از حق ذاتی حیات برخوردار است. قانون از این حق حمایت خواهد کرد و هیچ‌کس، خودسرانه از حیات محروم نخواهد شد».^{۶۸} بنابراین اگر بنا باشد از بند ۲ در جهت تکمیل ممنوعیت مقرر در بند ۱ یعنی سلب خودسرانه حیات بهره برده شود، باید به‌گونه‌ای تفسیر شود که تا حد ممکن از دامنه موارد استثنا بکاهد. بند دوم، مقرره‌ای استثنایی است و علی‌الاصول باید

58. *Ibid.*, para. 6.

59. Alston, Philip, *Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions*, Human Rights Council, A/HRC/4/20, 29 January 2007, para. 39.

60. *Ibid.*, para. 44.

61. Adultery

62. Apostasy

63. Sodomy

64. Homosexual acts

65. Economic offences

66. Prostitution

67. Alston, *op. cit.*, para. 40.

68. ممنوعیت سلب حق حیات، تا آن حد به‌طور گسترده پذیرفته شده است که هتجار حقوق بین‌الملل عرفی قلمداد می‌شود. (Gerry and Sherwill, *op. cit.*, p. 268)

به‌طور محدود تفسیر شود.

در نهایت، پس از اقداماتی که تحت لوای شورای اقتصادی و اجتماعی ملل متحد برای تبیین مفهوم شدیدترین جنایات در اوایل دهه ۱۹۸۰ صورت گرفت،^{۶۹} کمیته حقوق بشر و کمیسیون حقوق بشر در خصوص برخی جرایم به‌طور مصداقی تعیین تکلیف کرده و آن‌ها را از حیثه مفهوم شدیدترین جنایات خارج دانستند. اینها مصداقی بود که در نظام‌های حقوقی داخلی شماری از کشورها برای آن مجازات اعدام تعیین شده بود و دو نهاد مزبور با مطالعه نظام‌های داخلی، اقدام به استخراج این جرایم کرده بودند. این فهرست، بدون قید حصر، مواردی نظیر فساد،^{۷۰} زنا، ارتداد، جرایم اقتصادی، جرایم مالی، اختلاس،^{۷۱} همجنس‌گرایی، دزدی و راهزنی مسلحانه،^{۷۲} جرایم سیاسی^{۷۳} و همچنین، جرایم مرتبط با مواد مخدر^{۷۴} را دربرمی‌گرفت که به‌زعم دو نهاد مزبور، این‌ها از شمول مفهوم شدیدترین جنایاتی که اعمال مجازات اعدام در مورد آن‌ها مجاز است، خارج هستند.^{۷۵} در واقع، کمیسیون حقوق بشر و کمیته حقوق بشر، تقریباً تمام مصداق قابل تصور جرایم موضوع حکم اعدام را جز قتل، از شمول مفهوم شدیدترین جنایات با قاطعیت خارج دانسته‌اند.^{۷۶}

نظر به مراتب فوق، مشخص می‌شود که کمیته حقوق بشر به‌عنوان نهاد ناظر بر تفسیر و اجرای میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در موارد متعددی بیان داشته است که جرایم مواد مخدر، مشمول تعریف شدیدترین جنایات نمی‌شوند. به‌زعم کمیته، تنها مواردی چون کشتار بین‌المللی می‌تواند مشمول عنوان جدی‌ترین یا شدیدترین جنایات قرار گیرد.^{۷۷} نتیجتاً، با مطالعه رویه منظم و پیوسته تمام نهادهای اصلی ملل متحد، این تفسیر تقویت می‌شود که مجازات اعدام تنها می‌تواند به نحوی اعمال شود که منحصرأ به شدیدترین جنایات اختصاص یافته باشد، و در مواردی این امر محقق می‌شود که بتوان اثبات کرد که قصد کشتن وجود داشته و در نهایت

69. Arbitrary and Summary Executions, Note by the Secretary-General, E/AC.57/1984/16, paras. 40-43. (25 January 1984).

70. Corruption

71. Embezzlement by officials

72. Theft or robbery by force

73. Political offences

74. Drug-related offences

75. Alston, *op. cit.*, para. 51.

76. *Ibid.*, para. 52.

And see: *Thompson v. Saint Vincent and the Grenadines*, Communication No. 806/1998 (2000), para. 8.2-3. See also E/CN.4/1998/68/Add.3, para. 21.

77. Human Rights Office of High Commissioner, Using the death penalty to fight drug crimes violates international law, UN rights experts warn World Day against the Death Penalty – Saturday 10 October, a report available at: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16581&LangID=E#sthash.zgVwguZt.dpuf> (بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۸)

به سلب حیات نیز منجر شده است.^{۷۸} لذا به هیچ صورت نمی‌توان پذیرفت که جرایم مواد مخدر به‌عنوان استثنا طبق بند ۲ ماده ۶ میثاق موضوع مجازات اعدام قرار گیرد.

پرونده‌های اخیر مطروحه نزد کمیته حقوق بشر نشان می‌دهد که تفسیر کمیته از «شدیدترین جنایات»، به قتل محدود می‌شود.^{۷۹} به‌رغم امکان شمول جرایم خشونت‌آمیز مهمی چون اشکال خشونت‌آمیز تجاوز در ذیل مفهوم جنایات شدید، کمیته، استثنایی قائل نشده است. همچنین نظراتی وجود دارد که بتوان مجازات اعدام را برای قاچاق مواد مخدر طبق بند ۲ ماده ۶ در نظر گرفت.^{۸۰} اما کمیته در اظهارنظر بر دومین گزارش دوره‌ای ایران بیان داشت که تحمیل حکم اعدام بر جرایمی که به سلب حیات بشر منجر نشود، مخالف میثاق است.^{۸۱} همچنین در ملاحظات نهایی راجع به سریلانکا بیان شد که جرایم مواد مخدر، جرایم شدید به معنی مندرج در بند ۲ ماده ۶ نیست.^{۸۲} همین رویکرد در چند مورد دیگر نیز دنبال شده است و جرایم مواد مخدر به‌هیچ‌وجه داخل مفهوم شدیدترین جرایم دانسته نشده و در نتیجه، اعمال مجازات اعدام برای آن ممنوع است.^{۸۳} به‌عنوان مثال، در ملاحظات نهایی برای گزارش دولت کویت، کمیته نگرانی خود را در خصوص «شمار زیاد جرایم دارای مجازات اعدام از جمله ... و همچنین جرایم مواد مخدر»^{۸۴}.

به‌طور کلی، در سال‌های اخیر، نهادهای بین‌المللی حقوق بشری و دیگر نهادهای ذی‌مدخل در نظام ملل متحد، اقدام به روشن‌نمودن قضیه کرده و همه معتقدند که جرایم مواد مخدر به‌تنهایی به آستانه مفهوم «شدیدترین جنایات» نمی‌رسد و بنابراین، اجرای مجازات اعدام به‌صرف ارتکاب جرم مواد مخدر، ناقض حقوق بین‌الملل است. علاوه بر کمیته حقوق بشر که

78. Alston, *op. cit.*, para. 53.

این نکته جالب است که در مبانی فقهی مجازات اعدام نیز از آنجاکه برخی آن را در قالب افساد فی‌الارض دانسته و از این طریق سعی می‌کنند مجازات مقرر را نوعی حد بدانند تا مشکلات موجود بر سر راه تعزیری دانستن اعدام برطرف شود، برخی بر این عقیده‌اند که افساد در زمین، تنها در محدوده خاص که منجر به قتل و تهدید حیات باشد به تناسب آوردن آن در کنار محاربه، مجوز قتل است و چنان که برخی فقها تصریح دارند، فساد به‌تنهایی مجوز قتل نیست. ساریخانی و آقابابایی بنی؛ همان، ص ۲۸.

79. *Cox v. Canada*, Communication No. 539/1993, U.N. Doc. CCPR/C/52/D/539/19930. (1994), para. 16. 2, Available at: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/vws539.htm> (بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۱۰)

80. 'Second Periodic Report of Mauritius', p. 113; see also 'Initial Report of Bolivia', UN Doc. A/44/40, p. 95; UN Doc. A/44/40, para. 508.

81. UN Doc. CCPR/C/79/Add.25, 3 August 1993, para. 8. Available at: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2F79%2FAdd.25&Lang=en (بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۱۵)

82. Human Rights Committee, Comments on Sri Lanka, U.N. Doc. CCPR/C/79/Add.56 (1995), para. 14.

83. Schabas, William A., *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Cambridge University Press, 2002, p. 110.

84. Concluding Observations of the Human Rights Committee, Kuwait, U.N. Doc. CCPR/C/KWT/CO/2 (2011), para. 14.

رویه آن به تفصیل مطالعه شد، نهادهایی چون دفتر ملل متحد برای مواد مخدر و جرایم،^{۸۵} گزارشگر ویژه ملل متحد در خصوص اعدام‌های فراقضایی، سریع یا خودسرانه،^{۸۶} گزارشگر ویژه ملل متحد در زمینه شکنجه و دیگر رفتارها یا مجازات‌های ظالمانه، غیرانسانی و موهن،^{۸۷} گزارشگر ویژه ملل متحد برای حق تمام افراد به بهره‌مندی از عالی‌ترین معیارهای سلامت جسمی و ذهنی،^{۸۸} این دیدگاه را داشته و موضعی مشابه اتخاذ کرده‌اند.^{۸۹}

با ملاحظه شرایط و دیدگاه‌های فوق می‌توان قائل به پذیرش عدم تسری مفهوم «مهم‌ترین جنایات» به جرایم مواد مخدر بود و در واقع بر این امر صحه گذاشت که طبق موازین حقوق بین‌الملل بشر نمی‌توان مجازات اعدام را برای جرایم مواد مخدر به‌طور کلی تجویز کرد. اما این نظر را نباید تعمیم یافته و فراگیر فرض کرد. درست است که نظام بین‌المللی حقوق بشر به‌طور مطلق، مجازات اعدام را در جرایم مواد مخدر نمی‌پذیرد، اما نویسندگان حاضر بر این باورند که این رویکرد نمی‌تواند همیشه پذیرفته شود. روشن است که همه جرایم مواد مخدر، شکلی ساده و انفرادی ندارند و همچنین از حیث آثار زیان‌بار نیز قابل مقایسه با هم نیستند. جرایم مواد مخدر در اشکال سازمان‌یافته و قاچاق‌های وسیع باندهای تبهکاری گسترده، گاه آن‌چنان با وسعت و حجم زیاد ارتکاب می‌یابد که آثار مخرب آن گریبانگیر نه تنها یک فرد، که کل اجتماع می‌شود. در شرایطی که کمیته حقوق بشر بیان می‌دارد که تحمیل حکم اعدام بر جرایمی که به سلب حیات بشر منجر نشود، مخالف میثاق است،^{۹۰} می‌توان این مفهوم مخالف را استخراج کرد که نظام بین‌المللی حقوق بشر در مواردی که قتل اتفاق بیفتد، خیلی راحت‌تر شرایط تحقق «جنایات شدید» را محرز تصور می‌کند. حال به‌طریق اولی باید قائل به تجویز مجازات اعدام برای جرایم سازمان‌یافته‌ای بود که نه تنها منجر به قتل فرد که باعث کشتار و مرگ جمع کثیری در جامعه

85. UNODC (2010) Drug control, crime prevention and criminal justice: a human rights perspective. Note by the Executive Director (Commission on Narcotic Drugs, Fifty-third session, Vienna, 8–12 March) E/CN.7/2010/CRP.6*–E/CN.15/2010/CRP.1

86. UN Commission on Human Rights (24 December 1996) Extrajudicial, summary or arbitrary executions: report by the Special Rapporteur, submitted pursuant to Commission on Human Rights Resolution 1996/74, E/CN.4/1997/60; UN Human Rights Council (29 January 2007) Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, A/HRC/4/20, paras. 51–52; HRC (18 June 2010) Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Addendum: Communications to and from governments, A/HRC/14/24/Add.1, pp. 45–46.

87. UN Human Rights Council (14 January 2009) Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/HRC/10/44, para. 66.

88. UN Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health (6 August 2010) A/65/255, para. 17.

89. See: Gallahue, Patrick, *The Death Penalty for Drug Offences*, Global Overview 2011: Shared Responsibility and Shared Consequences, International Harm Reduction Association, 2011, p. 9.

90. UN Doc. CCPR/C/79/Add.25, 3 August 1993, para. 8.

Available at: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2F79%2FAdd.25&Lang=en (بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۱۵)

می‌شود؛ کما اینکه در مصرف برخی مواد مخدر نوین، مرگ خیلی سریع اتفاق می‌افتد. گاه پخش گسترده مواد مخدر حتی می‌تواند کشتارهای بین‌المللی را نیز به دنبال داشته باشد. بنابراین، به صواب نزدیک‌تر است که جرایم مواد مخدر به‌طور مطلق از دایره شمول مجازات اعدام خارج نشود. این همان نکته‌ای است که در بحث مبنای فقهی مجازات اعدام در مورد افساد فی‌الارض بیان شد.

۲-۳. انطباق قانون حاکم با مقررات میثاق و کنوانسیون

قسمتی از بند دوم ماده ۶ میثاق به‌عنوان یکی از شروط تجویز مجازات اعدام بیان می‌دارد که قانون حاکم بر موضوع باید «با مقررات این میثاق و کنوانسیون راجع به منع و مجازات جنایت نسل‌کشی در تعارض نباشد». به عبارت دیگر، قانونی که طبق آن مجازات اعدام اعمال می‌شود باید منطبق بر کنوانسیون منع نسل‌کشی و میثاق حاضر باشد. حال این سؤال مطرح می‌شود که آیا مقررات قانون مبارزه با مواد مخدر از این انطباق برخوردار است یا خیر؟

بنا به عقیده کمیته حقوق بشر، ارجاع به میثاق در بند ۲ باید در پرتو ارجاع به ماده ۱۴ میثاق مورد توجه قرار گیرد و «ضمانت‌های دادرسی مندرج در آن باید رعایت شود که از جمله عبارت‌اند از: حق بر دادرسی منصفانه توسط مرجعی مستقل، اصل برائت، استانداردهای حداقلی دفاعی، و حق بر بازبینی حکم توسط مرجع بالاتر».^{۹۱} به عبارت دیگر، چنانچه ماده ۱۴ میثاق در جریان دادرسی که مجازات اعدام را تعیین می‌کند، نقض شود، ماده ۶ میثاق نیز نقض شده است.^{۹۲} کمیته حقوق بشر در پرونده‌ای این‌گونه بیان می‌دارد: «کمیته بر این عقیده است که تحمیل حکم اعدام بر اساس دادرسی‌ای که در آن مقررات میثاق رعایت نشده باشد، در صورتی که فرصت اعتراض به حکم وجود نداشته باشد، نقض ماده ۶ کنوانسیون است. همان‌گونه که کمیته در تفسیر کلی شماره (۱۶) ۶ بیان می‌دارد، مجازات اعدام تنها در صورتی قابل اعمال است که مطابق قانون باشد و آن قانون منافاتی با آن دسته مقررات میثاق نداشته باشد که بیان می‌دارد: ضمانت‌های دادرسی شناسایی شده از جمله حق بر دادرسی منصفانه توسط مرجعی مستقل، اصل برائت، استانداردهای حداقلی دفاعی، و حق بر بازبینی حکم توسط مرجع بالاتر باید رعایت شود. در پرونده حاضر، از آن جهت که حکم نهایی اعدام بدون رعایت شرایط مقرر برای دادرسی منصفانه، مندرج در ماده ۱۴ اصداً یافته است، باید نتیجه گرفت که حق حمایت‌شده در ماده ۶ میثاق نقض شده است».^{۹۳} کمیته این‌گونه می‌افزاید که «در مورد مجازات اعدام، تعهد دولت‌های عضو به

91. CCPR, General Comment No. 6, para. 7.

92. Schabas, *op. cit.*, p. 113.

93. Carlton Reid v. Jamaica, Communication No. 250/1987, U.N. Doc. CCPR/C/39/D/250/1987 (1990), para. 11.5.

رعایت تمام ضمانت‌های مقرر در ماده ۱۴ برای دادرسی منصفانه، از نوع امری است.^{۹۴} ارجاع به میثاق در بند ۲ ماده ۶، ریشه در پنجمین نشست کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۴۹ دارد که بنا داشت تضمین نماید که هیچ شخصی نباید در نتیجه قوانینی ناعادلانه از حیات خود محروم شود.^{۹۵} آن زمان، پیش‌نویس تهیه‌شده، به «اصول اعلامیه جهانی حقوق بشر»^{۹۶} ارجاع داده بود، اما نظر به ماهیت غیرالزامی اعلامیه، این عبارت توسط کمیته سوم تغییر داده شد و به میثاق ارجاع صورت گرفت. همچنین لفظ «اصول»^{۹۷} به «مقررات»^{۹۸} تغییر پیدا کرد.^{۹۹} بنابراین، علی‌الاصول تفسیری که از «انطباق قانون با مقررات میثاق» وجود دارد، این است که دادرسی منتهی به صدور حکم اعدام، ناقض ماده ۱۴ میثاق در خصوص دادرسی منصفانه نباشد. اما کمیته این تفسیر را گسترش داد و بیان شد که هرگونه نقض مواد میثاق در دادرسی منتهی به صدور حکم اعدام، منجر به عدم انطباق فرآیند دادرسی و قانون با میثاق و در نتیجه، عدم رعایت شرط بند ۲ ماده ۶ می‌شود.^{۱۰۰}

شرط دیگر، انطباق قانون با کنوانسیون منع و مجازات جرم نسل‌کشی^{۱۰۱} است. طبق بند ۲ ماده ۶ میثاق، قانونی که به‌موجب آن حکم اعدام صادر می‌شود، علاوه بر اینکه باید منطبق با مقررات میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی باشد، لازم است که منافاتی با کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌کشی نیز نداشته باشد. این ارجاع در جلسه هشتم کمیسیون حقوق بشر انجام شد و هدف آن بود که یک لایه حمایتی دیگر برای حق حیات در برابر قوانین ملی حاوی مجازات اعدام قرار دهند که باید از آن تبعیت شود.^{۱۰۲} به‌زعم دیوان بین‌المللی دادگستری، هنجارهای مقرر در کنوانسیون منع و مجازات جرم نسل‌کشی، انعکاسی از قواعد موجود حقوق

Available: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/session39/250-1987.html> (بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۱۲)

And see also: The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion OC-16/99, October 1, 1999, Inter-Amreican. Court of Human Rights (Ser A) No. 16 (1999), para. 132.

94. Carlton Reid v. Jamaica, Communication No. 250/1987, U.N. Doc. CCPR/C/39/D/250/1987 (1990), para. 12.2.

95. UN Doc. A/2929, Chapter VI, para. 8; also UN Doc. E/CN.4/SR.98, p. 9; UN Doc. E/CN.4/SR.140, para. 4; UN Doc. E/CN.4/SR.149, paras. 58-61 and 64.

96. Universal Declaration of Human Rights

97. principles

98. provisions

99. Schabas, *op. cit.*, p. 114.

100. Victor P. Domukovsky, Zaza Tsiklauri, Petre Gelbakhiani and Irakli Dokvadze v. Georgia, Communications N 623/1995, 624/1995, 626/1995, 627/1995, U.N. Doc. CCPR/C/62/D/623/1995, CCPR/C/62/D/624/1995, CCPR/C/62/D/626/1995, CCPR/C/62/D/627/1995 (29 May 1998), para. 18.10.

Available at: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/session62/2327.htm> (بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۱۳)

101. Convention for the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

102. UN Doc. A/2929, para. 8.

بین‌المللی عرفی هستند. در قضیه حق شرط بر کنوانسیون منع نسل‌کشی، دیوان بین‌المللی دادگستری بیان داشت که اصول کنوانسیون منع نسل‌کشی «اصولی است که از جانب ملل متمدن به‌عنوان اصول الزام‌آور برای دولت‌ها، فارغ از هرگونه تعهد معاهده‌ای شناسایی شده است».^{۱۰۳} طرفداران ارجاع بند ۲ به کنوانسیون ژنوسید همچنین اصرار می‌ورزیدند که تا زمانی که موجودیت یک گروه که آن فرد متعلق به آن است در معرض نابودی قرار داشته باشد، حق حیات افراد نمی‌تواند مورد حمایت واقع شود.^{۱۰۴} به عبارت ساده، منظور از این ارجاع این است که مجازات اعدام در جهت نقض حقوق مندرج در کنوانسیون منع نسل‌کشی، مانند از بین بردن تمام یا بخشی از یک گروه قومی یا نژادی صورت نگیرد.

بر این اساس، به نظر می‌آید که قانون آیین دادرسی کیفری، مصوب ۹۲/۱۲/۰۴ و اصلاحات آن، مورخ ۹۴/۰۱/۱۸ در نگاه کلی، عدم انطباقی عمده با مقررات مندرج در ماده ۱۴ میثاق نداشته باشد، هرچند برخی از جوانب آن قابل انتقاد بوده و در پوشش حقوق بین‌الملل بشر قابل توجیه نیست. به‌عنوان مثال، اصلاحات ماده ۴۸ آن شدیداً از جانب عفو بین‌الملل مورد انتقاد واقع شد.^{۱۰۵} عفو بین‌الملل در خصوص این ماده اظهار داشت که «به‌موجب حقوق بین‌الملل و از جمله میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی که ایران نیز عضو آن است، دادرسی در پرونده‌های اعدام باید به نحوی باشد که تمامی معیارها و استانداردهای حمایت از حق بر دادرسی عادلانه با دقت هرچه تمام‌تر رعایت شود. در نتیجه، حق بر داشتن وکیل انتخابی در تمام مراحل دادرسی کیفری از جمله در طول بازداشت موقت، بازجویی و تحقیقات مقدماتی وجود دارد».^{۱۰۶} از ایرادهای اساسی دیگر که به نظام قانونی حاکم بر دادرسی‌های مواد مخدر می‌توان وارد دانست، الزامی بودن حکم اعدام در برخی موارد و نبود اختیار برای قاضی در انتخاب شدت مجازات است. نهادهای

103. Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion, *ICJ Reports 1951*, p. 15. See also *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)*, *ICJ General List No. 126, Jurisdiction and Admissibility*, 3 February 2006, para. 64.

104. Schabas, *op. cit.*, p. 132.

۱۰۵. ماده ۴۸ مقرر می‌دارد: «با شروع تحت‌نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید. وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد، ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد.

تبصره - در جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی و همچنین جرائم سازمان‌یافته که مجازات آن‌ها مشمول ماده (۳۰۲) این قانون است، در مرحله تحقیقات مقدماتی، طرفین دعوا، وکیل یا وکلای خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید رئیس قوه قضاییه باشد انتخاب می‌نمایند. اسامی وکلای مزبور توسط رئیس قوه قضاییه اعلام می‌گردد».

106. Amnesty International. Public Statement. 25 June 2015. AI Index: MDE 13/1943/2015. Iran: Draconian amendment further erodes fair trial rights.

Available at: file:///C:/Users/Win%208/Downloads/MDE1319432015ENGLISH.pdf

(بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۱۷)

حقوق بشری این امر را نیز همواره از عوامل نقض حق بر دادرسی عادلانه قلمداد کرده‌اند.^{۱۰۷} احکام اعدام اجباری یا الزامی، نگرانی جامعه بین‌المللی را برمی‌انگیزد. در قانون برخی کشورها نظیر برونئی، هند، لائوس، سنگاپور و مالزی، حکم به اعدام در خصوص برخی جرایم مواد مخدر الزامی است و قاضی هیچ جای تصمیم‌گیری و اعمال صلاحدید ندارد و ناچار باید اشد حکم را در دادنامه خود قید کند. این مسئله در خصوص مجازات‌های مقرر در قانون مبارزه با مواد مخدر نیز وجود دارد. این امر، استانداردهای بین‌المللی راجع به دادرسی منصفانه را نقض می‌کند، چرا که وقتی مجازات جرمی به‌طور اجباری اعدام باشد، بررسی تناسب اعدام برای آن جرم معنایی ندارد و این مسئله به‌زعم کمیته، نقض بند ۲ ماده ۶ است.^{۱۰۸} همچنین شخصی‌سازی مجازات برای جلوگیری از مجازات‌های موهن، ظالمانه، غیرانسانی و سلب خودسرانه حق حیات لازم است.^{۱۰۹} در خصوص نحوه قانونگذاری مقنن ایرانی در جرایم مواد مخدر، دو نکته قابل تأمل است:

اول، احکام اعدام اجباری و بدون هیچ‌گونه نقش قاضی. در مواردی مانند مواد ۲، ۴، ۵، ۸ و ۱۱ قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب ۱۳۷۶ با اصلاحات ۱۳۸۹ به نحوی به شناسایی مجازات اعدام پرداخته شده است که با رسیدن مواد مکشوفه به حدنصاب مشخص، قاضی چاره‌ای جز محکوم کردن متهم به اعدام ندارد. بنابراین، از ایرادهای اساسی که به نظام قانونی حاکم بر دادرسی‌های مواد مخدر می‌توان وارد دانست، الزامی بودن حکم اعدام در برخی موارد و نبود اختیار برای قاضی در انتخاب میزان و شدت مجازات است. نهادهای حقوق بشری این امر را نیز همواره از عوامل نقض حق بر دادرسی عادلانه قلمداد کرده‌اند.^{۱۱۰}

نکته دوم، مسئله حدنصاب‌های مشخص شده در قانون است که باعث می‌شود اختلاف یک گرمی در مواردی مجازات شخص را از حبس ابد به اعدام تبدیل کند یا تغییر فاحش در میزان مجازات حبس حاصل شود و در این تعیین مقادیر، تقریباً نقش قاضی رسیدگی‌کننده به صفر می‌رسد.

برای نمونه، مواد ۴، ۵ و ۸ قانون مبارزه با مواد مخدر به‌گونه‌ای تنظیم شده است که اختلاف یک کیلوپی یا یک گرمی می‌تواند مجازات را به نحو فاحشی زیاد کند. مثلاً در خصوص ماده ۵ چند گرم یا چند کیلو مواد کشف‌شده بیشتر که از مرز ۲۰ کیلوگرم بگذرد، مجازات مرتکب را از ۵ تا ۱۰ سال حبس به حبس ابد افزایش می‌دهد؛ یا در مورد مواد ۴ و ۸ که به‌محضی که میزان مواد کشف‌شده به ۵ کیلوگرم یا در مورد هروئین به ۳۰ گرم برسد، مجازات مرتکب از سه تا پنج

107. Alston, *op. cit.*, paras. 54-62.

۱۰۸. اسلامی؛ همان، ص ۷۵.

109. Human Rights Watch, End the Death Penalty for Drug-Related Offenses, June 22, 2009, available at: <https://www.hrw.org/news/2009/06/22/end-death-penalty-drug-related-offenses>. (بازدید: ۲۰۱۷/۰۶/۰۵)

110. Alston, *op. cit.*, paras. 54-62.

مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران بر اساس موازین حقوق ... ❖ ۱۶۳

سال حبس به مجازات اعدام تبدیل می‌شود. الزامی بودن نوع و میزان مجازات در این قانون بخصوص در مورد تعیین مجازات اشد وجود دارد و مثلاً در مورد مرتکبانی که مشمول شرایط مجازات اعدام می‌شوند، قاضی جز حکم به این مجازات، هیچ اختیاری ندارد، اما در مورد مجازات حبس، در مواردی اختیار انتخاب میزان مجازات را تا حدی دارد مانند بند ۱ تا ۳ ماده ۴، بند ۱ تا ۵ ماده ۵ و بندهای ۱ تا ۵ ماده ۸.

بنابراین، هرچند قانون آیین دادرسی کیفری جدید به‌رغم توسعه‌ها و تحولات نوینی که داشته است و توانسته به نسبت قوانین مشابه سابق، گام‌های بلند رو به جلویی بردارد، ایرادهایی بر آن وارد است که به‌زعم برخی می‌تواند جزئی باشد و در نظر بعضی، عمیق و اصلی. اما به نظر نگارنده، این ایرادات به‌قدری هست که بتواند عملکرد محاکم ایران را در رعایت مفاد میثاق و انطباق قوانین داخلی با مقررات آن میثاق به چالش کشیده و در نتیجه، اعتبار آن از نظر بین‌المللی به‌گونه‌ای ارزیابی شود که مخالف با شروط مقرر در بند ۲ ماده ۶ میثاق قلمداد شود.

نتیجه

همان‌طور که گفته شد، نظام حقوقی ایران از جمله نظام‌هایی بوده است که به شناسایی مجازات اعدام به‌عنوان یکی از اقسام کیفر توجه داشته است و این نوع مجازات را از جمله در خصوص جرایم مواد مخدر نیز اعمال می‌کرده است. سیاست کیفری ایران در قانون مبارزه با مواد مخدر، همواره مبتنی بر سرکوب، شدت مجازات‌ها و عدم تناسب آن‌ها بوده است، به‌نحوی که در تعیین مجازات‌ها به میزان قبح اجتماعی عمل، کرامت انسانی، موازین حقوق بشری و اصل عدالت که از معیارهای تناسب تلقی می‌شوند توجه کافی ننموده است. وضع مجازات‌های اعدام و حبس‌های درازمدت برای خیلی از این جرایم، از سیاست سرکوب و طرد مرتکبین آن‌ها بدون توجه به تناسب و اهداف مجازات‌ها، بالاخص اثر بازدارندگی آن حکایت می‌کند.^{۱۱۱}

باوجود این، رویه قضایی ایران در برخورد با مجازات اعدام، مخصوصاً در سال‌های اخیر، نرمش بیشتری داشته است. برای مثال، از بین ۱۲۵,۰۰۰ پرونده مربوط به جرایم مواد مخدر در سال‌های گذشته، ۲۰۰۰ فقره منجر به صدور حکم اعدام برای متهمان شده و این تعداد فقط ۹ دهم درصد پرونده‌های جامعه آماری مورد آزمون را تشکیل می‌داده است. از این تعداد حکم اعدام نیز فقط ۱۲٪ به اجرا گذاشته شده است و بقیه آنان یا مشمول عفو واقع شده یا به دلیل واقع‌بینی دیوان عالی کشور نقض شده‌اند. شاید دلیل آن متقاعدشدن دیوان عالی کشور به بی‌فایده بودن

مجازات اعدام است.^{۱۱۲}

با وجود این واقعیات، نیاز به بررسی قانونی بودن و منصفانه بودن مجازات اعدام، چه در سطح داخلی و چه بین‌المللی ضروری به نظر می‌رسد. بررسی مبانی فقهی نشان می‌دهد که اعمال مجازات اعدام در خصوص جرایم مواد مخدر، با توجه به اختلاف نظر شدیدی که در خصوص ماهیت حدی یا تعزیری داشتن این جرایم وجود دارد، محل بحث و تردید شدید است و بررسی نظر فقها حاکی از آن است که اجرای مجازات سالب حیات در خصوص مرتکبان جرایم مواد مخدر، محل تردیدهای فراوان است. به علاوه اینکه قاعده «درأ» که همواره در اجرای همه حدود مورد توجه فقها بوده است باید مورد توجه باشد؛ بدین معنا که فقها معتقدند هر جا شبهه و شکی از لحاظ حکم یا موضوع یا جهات دیگر برای اجرای حدی به میان آید، اجرای آن حد، منتفی است و باید از آن صرف نظر کرد و این امر عامل بسیار عمده‌ای برای تعویق یا عدم اجرای حدود و از آن جمله، اعدام است.^{۱۱۳}

به لحاظ مبانی تقنینی نیز باید اشاره داشت که تعیین مجازات اعدام با توجه به اصول نهم و بیستم قانون اساسی با تردید اساسی مواجه است. بر اساس اصل نهم قانون اساسی، حتی «به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور، آزادی‌های مشروع [افراد] را، هر چند با وضع قوانین و مقررات» نمی‌توان سلب کرد.^{۱۱۴} همچنین اصل بیستم بیان می‌دارد که «همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام^{۱۱۵} برخوردارند». رعایت این اصول به روشنی نشان می‌دهد که در خصوص این نوع جرایم باید دوباره به مبانی فقهی رجوع کرد و مبنایی دقیق‌تر برای آنان یافت و در خصوص اعمال مجازات با وسواس و دقت بسیار بیشتری عمل کرد. بخصوص در رابطه با اصل بیستم باید عنوان داشت که این اصل، ضرورت بازنگری قوانین راجع به مواد مخدر در راستای انطباق بیشتر با موازین اسلامی و طی روند صحیح‌تر تصویب از فرآیند مجلس و شورای نگهبان و رعایت اصل چهارم قانون اساسی را به خوبی نمایان می‌سازد. از منظر حقوق بین‌الملل، درصد بالای مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر در کشور، با روند موجود در جامعه جهانی مغایرت دارد. جامعه بین‌المللی به سمت مخالفت با مجازات اعدام حرکت

۱۱۲. رحمدل، منصور؛ «تحولات سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در زمینه مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره هفتم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵، ص ۱۵۵.

۱۱۳. جعفری هرندی، محمد؛ «نگرشی به مجازات اعدام در اسلام»، *مجله فقه و مبانی حقوق*، سال سوم، شماره ۳، تابستان ۱۳۸۶، ص ۲۳۵.

۱۱۴. رحمدل، منصور؛ *سیاست جنایی ایران در قبال جرایم مواد مخدر*، سمت، ۱۳۸۳، ص ۷۰.

۱۱۵. تأکید از نگارنده است.

کرده است و کمیته حقوق بشر، الغای مجازات اعدام یا محدودیت اعمال آن را توصیه می‌کند.^{۱۱۶} همچنین باید عنوان داشت هرچند برخی معتقدند که کنوانسیون‌های مبارزه با مواد مخدر سازمان ملل، نقشی در کاهش و کنترل مجازات‌های اعدام در کشورها در خصوص جرایم مواد مخدر نداشته است، نهادهای حقوق بشری تحت توجهات این سازمان و دیگر نهادهای حقوق بشری غیردولتی، بارها و شدیداً به این مقوله پرداخته‌اند و توانسته‌اند نقشی بسزا در کاهش مجازات اعدام در خصوص جرایم مواد مخدر ایفا کنند. به لحاظ حقوقی نیز باید گفت که بررسی مقررات بین‌المللی حقوق بشری ذی‌ربط که در صدر آن‌ها مواد ۶ و ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی قرار می‌گیرد و بررسی استثنائات مقرر در ماده ۶ آن میثاق و امکان استثنا کردن جرایم مواد مخدر و در نتیجه، تجویز مجازات اعدام در مورد آن‌ها این تحقیق را به این نتیجه رساند که همسو با تمام نهادهای بین‌المللی حقوق بشر، اعم از دولتی و غیردولتی معتقد باشد که جرایم مواد مخدر نمی‌تواند در قالب جرایم استثنایی قرار بگیرد و در نتیجه، اعمال مجازات اعدام نسبت به آن بر اساس موازین بین‌المللی حقوق بشر، کاملاً خلاف قاعده و نقض تعهدات بین‌المللی دولت است. البته نباید این ممنوعیت را مطلق فرض کرد و به نظر می‌آید بتوان مجازات اعدام را در مقوله جرایم مواد مخدر سازمان‌یافته و گسترده، تحت شرایط مقرر در میثاق، قابل اعمال دانست.

همه این موارد در کنار جنبش جهانی به سوی محو کلی مجازات اعدام و گرایش جامعه بین‌المللی به حذف این نوع مجازات،^{۱۱۷} توجه اکید به انجام تعهدات بین‌المللی دولت ایران به اجرای دقیق میثاق و دیگر هنجارهای عرفی حقوق بین‌الملل بشر و مسئولیت‌داشتن این دولت در پی نقض مفاد آن میثاق، و همچنین نظر به اینکه بازدارندگی کیفر اعدام در مواد مخدر در ایران هیچ‌گونه نتایج مثبتی نداشته و آمارها نشان می‌دهد روزبه‌روز بر مرتکبان این نوع جرایم افزوده شده است،^{۱۱۸} همه رهنمون این نتیجه است که حذف مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر از نظام حقوقی ایران از ضروریات بوده و این امر قطعاً به لحاظ داخلی انطباق بیشتری با مبانی فقهی و قانون اساسی ایران با رعایت اصول چهارم، نودویکم، نودوچهارم و نودوششم قانون اساسی دارد و از نظر بین‌المللی نیز در راستای تعهدات دولت ایران در اجرای مفاد میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و عدم نقض مواد آن خواهد بود.

۱۱۶. اسلامی؛ همان، ص ۷۴.

117. See: Short, Christy A., "The Abolition of the Death Penalty: Does Abolition Really Mean What You Think It Means", *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 6, Issue 2 (Spring 1999), pp. 721-756; Pinkard, Eric, "The Death Penalty for Drug Kingpins: Constitutional and International Implications", *Vermont Law Review*, vol. 24, Issue 1 (Fall 1999), pp. 1-30; and Bishop, Anthony N., "The Death Penalty in the United States: An International Human Rights Perspective", *South Texas Law Review*, vol. 43, Issue 4 (Fall 2002), pp. 1115-1232.

۱۱۸. ن.ک: عبدالحسین رضایی‌راد، بتول سلیمانی و ولی مریدی؛ «کارکرد بازدارندگی اعدام در جرایم جنسی مستوجب اعدام، قتل عمد و مواد مخدر»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال دهم، شماره ۳۴، بهار ۱۳۹۴.

منابع:

الف. فارسی

- کتاب

- اسعدی، سید حسن؛ مواد مخدر و روانگردان و حقوق جنایی ملی و بین‌المللی، میزان، ۱۳۸۸.
- اسلامی، رضا؛ آیا حقوق بشر؟ راهنمای هنجاری حقوق مدنی - سیاسی برای توانمندی و مطالبات جامعه مدنی، مجد، ۱۳۹۵.
- باختر، سید احمد؛ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر در نظم حقوق کنونی، خرسندی، ۱۳۸۶.
- رحمدل، منصور؛ سیاست جنایی ایران در قبال جرایم مواد مخدر، سمت، ۱۳۸۳.
- ذبحی، حسین؛ شرح و بررسی قانون اصلاح مبارزه با مواد مخدر و الحاقات بعدی آن، ۳ جلد، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۲.
- زراعت، عباس؛ حقوق کیفری مواد مخدر، ققنوس، ۱۳۸۶.
- ساکی، محمدرضا؛ مواد مخدر و روان‌گردان از دیدگاه علوم جنایی و حقوق بین‌الملل، جنگل، ۱۳۹۱.
- شیخ طوسی؛ النهایه، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه، قم، ۱۴۱۲.
- شیخ مفید؛ المقننه، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۴۱۰.
- عسگری‌پور، حمید؛ مجموعه کامل قوانین داخلی و قواعد بین‌المللی مواد مخدر، چاپ دوم، مجد، ۱۳۸۹.
- قاضی ابن براج؛ المهذب، مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین، قم، ۱۴۰۶.

- مقاله

- اکبری، عباسعلی؛ «بررسی و نقد سیاست جنایی حاکم بر جرایم مواد مخدر در ایران با تأکید بر اصلاحیه سال ۱۳۸۹ قانون مبارزه با مواد مخدر»، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال پنجم، شماره ۲، پاییز - زمستان ۱۳۹۳.
- جعفری هرندی، محمد؛ «نگرشی به مجازات اعدام در اسلام»، مجله فقه و مبانی حقوق، سال سوم، شماره ۳، تابستان ۱۳۸۶.
- حبیبی‌تبار، جواد و ضامن علی حبیبی؛ «مبانی فقهی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر»، مجله فقه، سال بیست‌ویکم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۳.
- حبیب‌زاده، محمدجعفر و عادل علی‌پور؛ «منع مجازات اعدام تعزیری در فقه امامیه»،

- مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال پنجم، شماره ۹، پاییز - زمستان ۱۳۹۲.
- رحمدل، منصور؛ «تحولات سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در زمینه مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره هفتم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵.
  - رضایی‌راد، عبدالحسین، بتول سلیمانی و ولی مریدی؛ «کارکرد بازدارندگی اعدام در جرایم جنسی مستوجب اعدام، قتل عمد و مواد مخدر»، *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم*، سال دهم، شماره ۳۴، بهار ۱۳۹۴.
  - ساریخانی، عادل و اسماعیل آقابابایی بنی؛ «واکاوی مستندات فقهی اعدام تعزیری»، *پژوهش حقوق کیفری*، سال سوم، شماره ۸، پاییز ۱۳۹۳.
  - طارمی، محمدحسین؛ «کاوشی نو در مجازات اعدام»، *معرفت*، سال یازدهم، شماره ۱۱۸، مهر ۱۳۸۶.
  - مدنی، سعید؛ «مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر»، *چشم‌انداز ایران*، شماره ۱۰۰، آبان - آذر ۱۳۹۵.

ب. انگلیسی

- Books

- Lines, Rick, *The Death Penalty for Drug Offences: A Violation of International Human Rights Law*, International Harm Reduction Association, 2007.
- Schabas, William A., *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Cambridge University Press, 2002.

- Articles

- Bishop, Anthony N., "The Death Penalty in the United States: An International Human Rights Perspective", *South Texas Law Review*, vol. 43, Issue 4, Fall 2002.
- Boiteux, Luciana and Others, "Human Rights and Drug Conventions: Searching for Humanitarian Reason in Drug Laws", in B. C. Labate and C. Cavnar (eds.), *Prohibition, Religious Freedom, and Human Rights: Regulating Traditional Drug Use*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2014.
- Felicity, Gerry and Narelle, Sherwill, "Human Trafficking, Drug Trafficking, and the Death Penalty", *Indonesia Law Review*, vol. 6, Issue 3 (2016).
- Pinkard, Eric, "The Death Penalty for Drug Kingpins: Constitutional and International Implications", *Vermont Law Review*, vol. 24, Issue 1, Fall 1999.
- Short, Christy A., "The Abolition of the Death Penalty: Does Abolition Really Mean What You Think It Means", *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 6, Issue 2, Spring 1999.

- Jurisprudence

- *Thompson v. Saint Vincent and the Grenadines*, Communication No. 806/1998 (2000).
- *Cox v. Canada*, Communication No. 539/1993, U.N. Doc. CCPR/C/52/D/539/19930. (1994).
- *Carlton Reid v. Jamaica*, Communication No. 250/1987, U.N. Doc. CCPR/C/39/D/250/1987 (1990).
- *Victor P. Domukovsky, Zaza Tsiklauri, Petre Gelbakhiani and Irakli Dokvadze v. Georgia*, Communications Nos. 623/1995, 624/1995, 626/1995, 627/1995, U.N. Doc. CCPR/C/62/D/623/1995, CCPR/C/62/D/624/1995, CCPR/C/62/D/626/1995, CCPR/C/62/D/627/1995 (29 May 1998).
- Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion, *ICJ Reports 1951*.
- Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (*Democratic Republic of the Congo v. Rwanda*), *ICJ General List No. 126*, Jurisdiction and Admissibility, 3 February 2006.

- International Reports and Instruments

- Alston, Philip, *Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions*, Human Rights Council, A/HRC/4/20, 29 January 2007.
- Amnesty International. Public Statement. 25 June 2015. AI Index: MDE 13/1943/2015. Iran: Draconian amendment further erodes fair trial rights. Available at: <file:///C:/Users/Win%208/Downloads/MDE1319432015ENGLISH.pdf>
- Arbitrary and Summary Executions, Note by the Secretary-General, E/AC.57/1984/16, (25 January 1984).
- Concluding Observations of the Human Rights Committee, Kuwait, U.N. Doc. CCPR/C/KWT/CO/2 (2011).
- Death Penalty for Drug Offences, Global Overview 2012: Tipping the Scales for Abolition. 27 November 2012. Harm Reduction International.
- Gallahue, Patrick, *The Death Penalty for Drug Offences*, Global Overview 2011: Shared Responsibility and Shared Consequences, International Harm Reduction Association, 2011.
- HRC (18 June 2010) Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, Addendum: Communications to and from Governments, A/HRC/14/24/Add.1.
- Human Rights Committee (CCPR), General Comment No. 14 - The Right to Life (Art. 6), 01 January 1985.
- Human Rights Committee (CCPR), General Comment No. 6 - Article 6 (The Right to Life), 30 April 1982.
- Human Rights Committee, Comments on Sri Lanka, U.N. Doc.

CCPR/C/79/Add.56 (1995).

- Human Rights Office of High Commissioner, Using the Death Penalty to Fight Drug Crimes Violates International Law, UN Rights Experts Warn World Day against the Death Penalty – Saturday 10 October, a report available at: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16581&LangID=E#sthash.zgVwguZt.dpuf>
- Human Rights Watch, End the Death Penalty for Drug-Related Offenses, June 22, 2009, available at: <https://www.hrw.org/news/2009/06/22/end-death-penalty-drug-related-offenses>.
- The Report of the International Narcotics Control Board, Effectiveness of the International Drug Control Treaties, 1994 (E/INCB/1994/1).
- The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion OC-16/99, October 1, 1999, Inter-Amreican Court of Human Rights (Ser A) No. 16 (1999).
- UN Commission on Human Rights (24 December 1996) Extrajudicial, summary or arbitrary executions: report by the Special Rapporteur, submitted pursuant to Commission on Human Rights Resolution 1996/74, E/CN.4/1997/60; UN Human Rights Council (29 January 2007) Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, A/HRC/4/20.
- UN Doc. A/2929, Chapter VI.
- UN Doc. CCPR/C/79/Add.25, 3 August 1993.
- UN Doc. E/CN.4/ SR.140.
- UN Doc. E/CN.4/SR.149.
- UN Doc. E/CN.4/SR.98.
- UN Human Rights Council (14 January 2009) Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/HRC/10/44.
- UN Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health (6 August 2010) A/65/255.
- UNODC (2010) Drug Control, Crime Prevention and Criminal Justice: A Human Rights Perspective. Note by the Executive Director (Commission on Narcotic Drugs, Fifty-third session, Vienna, 8–12 March) E/CN.7/2010/CRP.6*–E/CN.15/2010/CRP.1
- “Which Countries Have the Death Penalty for Drug Smuggling?” *The Economist*. April 29, 2015.

- Websites

- <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16581&LangID=E>.
- <https://www.hrw.org/news/2009/06/22/end-death-penalty-drug-related-offenses>.

-
- https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_n=VI-19&chapter=6&clang=_en.